

Ақсәуірдің 12-саны. 2009 жылғы Қазақстанның президенті Нұрсұлтан Назарбаевтің суреті.

емес, қазақ халқының төл тарихын тілге тиек етіп, «қазақтың ауызша тарихы» ұғымын ұсынады.

Одан ары автор «отбасы», «әулет», «ата», «ру», «тайпа» «жүз», «халық», «ел» түсініктерін сараптай келе, туысқандық атауларды талдай келе, «қарға тамырлы қазақтың» туысқандық жүйесін, ру-тайпалық құрылымын ғылыми деректер мен этнологиялық мәліметтерге сүйене отырып баяндайды. Ұлт тұтастығын қамтамасыз етудегі «сүйек қосу», «сүйек жаңғырту», «енші беру» дәстүрлерінің маңыздылығы сөз болады.

Үшінші тарауда шежіре мифтік мазмұндағы шежірелік деректер, ру-тайпалар туралы деректер, нақты тарихи тұлғаларға қатысты шежірелер, этнотопонимдер туралы шежірелік деректер, мақал-мәтел түрінде айтылатын шежірелік деректер деп жіктеле отырып, алты алашқа, қазаққа, үш жүзге қатысты айғақ деректер баяндалады. Осы орайда, қазақтың ру-тайпаларының идентификациясы мен локализациясы мәселесі, әрқайсысы өз заманында ынтымақ пен бірлікке үндеген «тұраншылдық», «түркішілдік», «оғызшылдық», «шыңғысшылдық», «ноғайшылдық», «алашшылдық», «қазақшылдық» идеялары мен идеологиялары тереңірек зерттеуді талап етіп тұрғандай көрінеді. Сондай-ақ, «алты алаш», «үш жүз», «он сан Үрім, қырық сан Қырым», «он сан оймауыт, тоғыз сан торғауыт», «тоқсан екі баулы қыпшақ» және т.б. сан есімдер өздерінің мағынасын ашуды қажет етіп тұрған сыңайлы. Бұл да болса болашақ зерттеулердің еншісінде болар.

Төртінші тараудағы тектес-аттас ру-тайпалар, лақап және жанама этнонимдер, сіңісті атаулар мен рулар, қазақ этнотопонимдері, ру-тайпа атауы мен ұранына шыққан аналар туралы шежіре айғақтар мен мақал-мәтелдер, ен-таңбалар, ұрандар жөніндегі мәліметтер қазақ тарихын қалпына келтірудегі зерттеулерді өрістетуге өзіндік үлес қосары сөзсіз. «Қазақ болмысы» деп аталатын соңғы тарау халқымызға тән негізгі құндылықтарға қатысты автордың жинақтаған әдеби-этнографиялық материалдарымен еңбекті түйіндейді.

Дәстүрлі қазақ қоғамының ру-тайпалық жүйесін, оның ішкі әлеуметтік-этностық байланыстарын зерделеуге қатысты монографияда тың тұжырымдар жасалған, оларды дәйектеуде автор ғылыми және этнографиялық материалдарды кеңінен қолданған, дәлірек айтқанда, екі мыңға жуық дерек-көздер тартылған. Зерттеудің тағы бір жетістігі - оның тілінің жатықтығы, көптеген ғылыми терминдердің қазақ тілінде ықшам әрі көңілге қонымды берілуі. Бұл туралы кітаптың қосымшасында белгілі тарихшы Ж. Артықбаев айтып та кетіпті. Әрине, еңбектің ең басту құндылығы шежіреге негізделген біздің ауызша тарихымыздың дүниетанымдық қырын терең ұғынып, оны ғылыми түрде насихаттау болып табылады. Бұл үшін біздің елімізде кенжелеп қалған тарих философиясына қатысты.зерттеулерді өрістетете түсу керек.

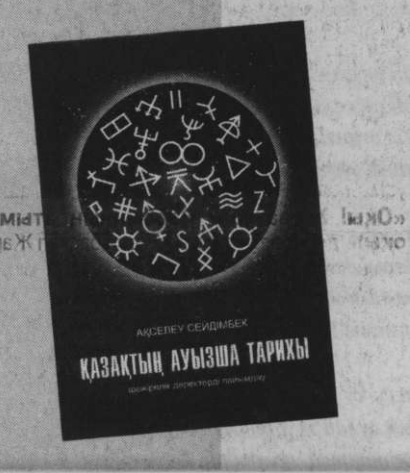
-Бірақ тарихты зерттеумен историология ғана айналыспайды, тарихтың жалпы табиғатын, тарихи құбылыстардың мәнін, тарихи үдерістердің негізгі заңдылықтары мен қозғаушы күштерінің мәнін ашумен айналысатын жалпы теория *«тарих философиясы»* немесе *«историософия»* деп аталады. Тарих философиясы терминінің өзі Еуропада Ағартушылық дәуірінде



Әбдімәлік НЫСАНБАЕВ, академик



Таяуда белгілі ғалым-жазушы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Ақселеу Сейдімбектің «Қазақтың ауызша тарихы. Шежірелік деректерді пайымдау» (Астана, «Фолиант» баспасы, 2008, 728-б.). атты кітабы қолымызға тиіп, ондағы айтылған ойлар мен мағлұматтар бізді де бей-жәй қалдырмай, өз пікірімізді ортаға салуға итермеледі. Бұл ғылыми-көпшілік жанрдағы көлемді еңбек, атының өзі айтып тұрғандай, қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне, ғылымда ұзақ уақыт бойы мойындалмай келе жатқан даулы да күрделі тақырып – қазақ халқының шежірелік дәстүріне арналған екен.



ман назарына ұсынып отырған еңбегі осы бағытта бүгінгі әңгіменің өзегі болып отыр. Авторға бұл тақырып таңсық емес, керісінше, оның шығармашылығының өзегін құрайды деуге де болады, кезінде оның шығарған «Қазақтың төр шежіресі» деген плакаты халық арасына кең тарап кеткен еді, сол сияқты «Ауызша тарихнама», «Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау» атты кітаптарымен және көптеген ғылыми-талдамалы мақалаларымен, ғылымда «даланың ауызша тарихнамасы» ұғымын енгізуімен ол ғылыми қауымдастық ішінде кеңінен танымал тұлға. А.Сейдімбек өзінің бұл еңбегінде де қазақ ауызша тарихының келелі мәселесін көтеріп отыр.

Көшпелі мал шаруашылығының үстемдігі ықпалымен қазақы дәстүрде жазба мәдениеттен (бірақ оны мүлдем болмады деп жоққа

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

«Қазақ тарихы мен этнологиясының, қазақ тарихнамасы мен деректемесінің өзекті мәселелеріне»

сөлін сүзіп ұлттың кәдесіне жарату зиялы қауым мен ғалымдарға жүктелетін шаруа.

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын іске асыруға Философия және саясаттану инсти-туты да белсене атсалысты. 20 томдық «Қазақ халқының философиялық мұрасы» сериясын баспадан шығардық. Оның 6-шы томы «Қазақ-тың тарих философиясы» деп аталады. Бұл том-ға антологиялық ұстынмен Өтеміс қажының «Шыңғыс-наме», Захир ад-Дин Бабырдың «Бабыр-нама», Мұхаммед Хайдар Дулатидің «Тарих-и Ра-шиди», Әбілғазы Баһадүрханның «Түрік шежіресі», Қадырғали Жалайырдың «Жами ат-тауарих», Құрбанғали Халидтің «Тауарих-и хамса» еңбектері-нің үзінділері енгізіліп, оларға ғылыми-философия-лық тұрғыда түсіндірмелер берілді.

Осы уақыт ішінде қазақ тарихын қалпына келтіруге қатысты қаншама зерттеулер жүргізілді, қаншама мақалалар арнаулы әдеби-етте де, бұқаралық баспасөзде де жарияланды. Бұған тек тарихшылар ғана емес, әлеуметтік-гу-манитарлық ғылымның барлық салаларының өкілдері атсалысты десе де болады. Бұл да дұрыс, өйткені кез келген қоғамның, таптың не-месе әлеуметтік топтың, адамның, тіпті адам-заттың өз жағдайын уақыт ағымында, өзінің осы шағын өткен шақпен және келешекпен байланыс-та қарастыратындықтан, тарихи сананы қоғам-дық сананың ерекше формасы ретінде қарас-тырған абзал. Қазіргі постмодернистік ғылым-да, жалпы ғылымдардың интеграциялану үдерісі барысында тарих өзінің мифологиялық, әдеби, лингвистикалық, семиотикалық және т.б. қырларынан зерттеле бастады, демек, тарихты кез келген мәтіннен табуға болады. Осы орайда кеңестік жылдары қазақтың тарихи санасын жо-ғалтпай, сақтап қалуға өз шығармаларын да І. Есен-берлин, М. Мағауин, Ә. Кекілбаев, С. Сматаев сын-ды жазушылардың өзіндік үлес қосқанын айта кету керек. Кез келген қоғамдық ғылымдардың өзінің пайда болуы, қалыптасуы мен дамуы бола-тындықтан, олардың іргетасын құрайтын тарих ғылымы, ол басым көпшілігінде, бұрмалаушылық-тан, үрдісшілдіктен, апологетикадан тазарып, объективті айғақтар мен хронологияға сүйенсе, оған дүниетанымдық нәр беретін философия ғылы-мы болып табылады. Сондықтан тарих ғылымы-ның түйткілді мәселелеріне философияның да «таласы бар».

«Тарихты тұтастай қарастыру дүниетаным-дық ғылымдар өкілдерінің ғана қолдарынан келеді. Тарихтың философиялық мәселелерін қарастырудың қиындықтары оның жекелеген тұлғаларының, тұтастай халықтардың, мемлекеттік саясаттың және т.б. мүдделерін қоз-ғайтынымен байланысты. Тарих философиясы идеологиямен шектесіп жатады, ал идеология-сыз ешқандай мемлекеттің де өмір сүре алмай-тыны белгілі», - дейді елімізге белгілі философ Досмұхаммед Кішібеков (Философия истории и современность. - Алматы. «Ғылым», 2002. 47-48-беттер). Еліміздің тарихына қатысты көпте-ген «ақтандақтардың» беті ашылып жатқаны-мен, бір-біріне кереғар, қайшылықты пікірлердің

орын алып, бірауызды, біртұтас ел тарихының, ұлттық тарихтың осы күнге дейін жазылмауы-ның бір себебі де осы идеологияның бәсең бо-луында жатқан сыңайлы.

Жазушы Қойшығара Салғарин біздің тарих-шыларымызда тоталитаризм дәуірінен қалған стереотиптің басымдылығын алға тартады: «Қазақстан тарихын, басым көпшілігінде, әртүрлі саяхатшылардың - араб, парсы, қытай, визан-тия, римдік, орыс және т.б. саяхатшылардың айтқандарына сүйеніп жазу. Барлық маңызды мәселелерді өзіміз талдаудың орнына, шетелдік авторлардың жазбаларының ұстанымымен ба-яндау үрдіске айналған» (Қараңыз, «Егемен Қазақстан», 2001 жыл, 6 наурыз). Бұл орынды сынның себептерін Д. Кішібеков былайша түсіндіреді: «Бір кездері қазақтардың өз тари-хы болған жоқ, олардың шынайы тарихы Қазақ-станның Ресейге қосылуынан кейін ғана бастал-ды деген де пікір болды. Сондықтан қазақ ав-торлары тарихтың белгілі бір оқиғаларына, ай-ғақтарына байланысты өз қатынастарын айтуға батпады. Сол себепті қазақ тарихшылары жал-ғыз объективті, беделді пікір ретінде шетелдік авторлардың айтқандарына сүйенуге мәжбүр болды» (жоғарыда аталған еңбекті қараңыз, 15-16-беттер).

Өзінің бастауын әйгілі «Моңғолдың құпия шежіресінен», Раши д-а д-Дин, ибн-Халдун, Бабыр, Мұхаммед Хайдар Дулат, Ұлықбек, Әбілғазы, Қадырғали Қосымұлы, Өтеміс қажы шежіре-лерінен алып, Ш. Уәлихановтың, И. Халфиннің, Абай мен Шәкәрімнің, Қ. Халид пен М.Ж. Көпей-ұлының, Н. Наушабайұлы мен М. Тынышбайұлы-ның еңбектерінде жалғасын тапқан бұл шежірелік дәстүр кеңестік дәуірде «ескіліктің зиянды қалдығы» ретінде тоқтап қалды. Бірақ бұл кезеңнің өзінде Ә. Марғұлан, С. Аманжолов, М. Ақынжанов, Х. Арынбаев, М. Мұқанов сынды зерттеушілердің осы тақырыпқа қалам тартқа-нын атап өту керек.

Ұлттық тарихты жаңғырту мен ата-текті түгендеу үрдісіне орай, шежірешілдік құбылы-сы орын алды. Ауызша тарихты ғылыми дәлдікпен, азаматтық тарихпен байланыстыру ұмтылыстарымен қатар, өзінің тегін ұлықтауды мақсат тұтып, рушылдықтың, жүзшілдіктің жетегінде кеткендер де болды. Дегенмен, тари-хи сананы жандандырудағы шежіре-тарихтың маңызын түсініп, оны терең зерттеумен айналыс-қан ғалымдар мен ғылыми орталықтардың еңбегін бағалай білген жөн. Мысалы, Тарих және этнология институты, Шығыстану институты, Номадизм институты сияқты мемлекеттік мекемелерді айтағанның өзінде, белгілі кәсіпкер Х. Ғабжалиловтың демеушілігімен ашылып, та-нымал тарихшы Талас Омарбековтың жетек-шілігімен қызмет етіп отырған мемлекеттік емес «Алаш» тарихи зерттеулер орталығының қазақ-тың бүкіл ру-тайпалық құрамын саяси тарихпен байланыста таратып, тыңғылықты зерттеулер жүргізіп келе жатқанын лайықты бағалау керек. Сондай-ақ, Ақселеу Сейдімбектің де бүгінгі оқыр-

көшпелілер өркениетінің Еуразия ойкуменінде үш мың жылдық тарихы бар», - дей отырып Ақсе-леу Сейдімбек қазақтың шежірешілдігін көшпелі өмір салтымен қатар, жеті аталық үрдіс пен қандас-туыстық қатынастармен байланыстыра-ды. «Адамның күні адаммен» деген принципке негізделген бұл жүйе тек моральдық-этикалық өлшем ғана емес, этнобиологиялық және этно-мәдени тұтастықты қамтамасыз ететін тетік, әлеуметтік және экзистенциалдық өмір сүруді реттеудің нормасы қызметін де атқарған. Үш жұрт бойынша (өз жұрты, қайын жұрты, нағашы жұрты) сараланатын туыстық байланыс шежіренің тарихи айқындамасын анықтап отыр-ған. Ал осы туыстық қарым-қатынас нормасын бұзғандар «ата салтты аттаған», «жетесіз» (жеті атасын білмеген - жетесіз), «мәңгүрт» аталып, өлімнен артық жаза болып саналатын өз орта-сынан аластатылатын болған.

Мұндай қарым-қатынас, А. Сейдімбектің айтуынша, «әрбір қазақтың тарихи танымын ұдайы кеңейтіп отыруына, шежірелік зердесін ұдайы шыңдап отыруына себепші болған. Мұның өзі далалық ауызша тарихнаманың, біріншіден - ұзақ есте сақталуына, екіншіден - өзара сал-ғастыру мүмкіндігінің молдығына байланысты көп өзгеріске ұшырамауына, үшіншіден - субъективизмге ұрынбауына, өтіріктің айтылма-уына себепші болып отырған». Тарихи сананың сергек қалыпта сақталуының ерекшелігін Шо-қан Уәлиханов та атап өтеді: «Қазақ өздерінің көне аңыздары мен наным-сенімдерін қайран қаларлық тазалықта сақтай білген. Одан да өткен ғажабы сол, байтақ даланың әр шалғай-ындағы, әсіресе, өлең-жырлар еш өзгеріссіз, бір қолдан шыққандай қайталанатынын қайтерсіз. Көшпелі, сауатсыз ортадағы ауызша тараған осынау үлгілердің бір-бірінен қылдай ауытқы-майтыны адам айтса нанғысыз қасиет, алайда, күмән келтіруге болмайтын шындық».

Қазақ халқының шежірешілдік қасиетінің кейбір қырына XIX ғасырдың көрнекті тарихшы-сы Құрбанғали Халид те назар аударады: «...Бұл халықтың тарихы жалпы ауызда бар. Алайда, жекеленген жазба тарихтары мен естеліктері болмағандықтан, әркім әртүрлі пікір айтып, біреулер жаман ниет-арам оймен, енді біреулері тек мұқатуды мақсат еткен... Бұл тайпалар өздерінің тарихты тереңдетіп оқымағанының салдарынан нақтылы анық айтып, білімге тала-сатындары болмағанымен, бабаларының сөздерін зейінімен тыңдап ұғып, олардан естіген шежірелерін еске алып, әр мәжілісте, әр жиын, отырыстарда үнемі қайталап, шын ниетімен ой-ларында ұстап, ұрпақтан ұрпаққа жалғастырып, нассабшыларына шежіреші деп ат қойған» (Ха-лид Құрбанғали. Тауарих хамса (Бес тарих). Ал-маты. 1992.50-51-беттер). Бұл автор қазақ хал-қының тарихи жадының сергек сақталуының түп-төркіндеріне тоқтала келе, замана өзгерісімен осы қасиеттің жоғалып бара жатқанына қынжы-лыс білдіреді: «Бұлар біріншіден, үлкендерінің аузына қарап, естігендеріне сүйеніп оқымай қал-ған да болар. Екіншіден, сөзуарлық, шешендіктің

тарту негізінде қалпына келтіруге болады» (Юдин В.П. Переход власти к племенным биям и неизвестной династии тукаимуридов в Казахских степях в XIV в. (к прблеме восточных письменных источников, степной устной историографии и предыстория Казахского ханства) // Утемиш-хаджи. Чингиз-наме Алма-Ата. «Ғылым», 1992. 64-бет). Одан ары бұл автор даланың ауызша тарихнамасына анықтама беріп, оның ерекшеліктерін сипаттайды: «Даланың ауызша тарихнамасы - бұл Дешті Қыпшақтың, біз үшін, ең алдымен, моңғол дәуірінен кейін көшпенділердің жалпы білімінен ерекше салаға бөлініп шыққан Шығыс Дешті Қыпшақ көшпенділерінің тарихи білімі. Осы себепті де ол «ауызекі дәстүр» терминімен де, «аңыз», «әпса-на» сөздерімен де анықталмайды. Даланың ауыз-ша тарихнамасы мифологиямен де, фольклор-мен де, оның ішінде, батырлар жырымен де теңгеріле алмайды, өйткені, фольклордың өзі даланың ауызша тарихнамасынан нәр алады... Даланың ауызша тарихнамасы шамалы түрі өзгертілгенімен, дәл сол жалпы тарихнаманың өлшемдерімен сипатталады. Аталмыш тарихна-маның деректерін зерттеу Дешті Қыпшақ көшпенділерінің тарихи білімін феномен ретінде, жүйе ретінде, көшпелі мәдениеттің даму деңгейінің индикаторы ретінде пайымдауға мүмкіндік береді. Даланың ауызша тарихнама-сы - Еуразия халықтарының ауызша тарихнама-сының бір бөлігі. Ал ол өз кезегінде әлем ха-лықтары тарихнамасының бөлігі болып табыла-ды. Ауызша тарихнама - бұл қоғамдық құбы-лыс ретіндегі тарихнаманың дамуындағы әмбе-бап кезеңдік-типологиялық феномен деп тұжы-рымдауға болады» (65-бет).

«Материалдық мәдениеттің ескерткіштерін жер қойнауынан тауып, халықтардың алыстағы өткенін тірілтетін археологтар сияқты, деректа-нушылар далалық ауызша тарихнаманы тірілтіп, мәдениеттің осы үлкен әрі ұмытылған аумағын оны қалыптастырушыларға - қазақ, қарақал-пақ және өзге халықтарға қайтарып, олардың өздері туралы бұрынғы жадын түлетуі керек. Бұл - оңай міндет емес. Бірақ бұл зерттеушілер үшін құрметті де ізгі парыз» деген белгілі де беделді осы шығыстанушының аманат жүгін Ақселеу Сейдімбек одан ары арқалап әкеткен-дей көрінеді.

Профессор Ақселеу Сейдімбектің аталмыш монографиясы бес тараудан тұрады. «Шежіре және тарих» деп аталатын алғашқы тарауында зерттеуші шежірені ата-тектік және ру-тайпалық деп екіге бөле отырып, оны төл тарихтың ең құнды айғақ-дерегі ретінде ғана емес, ұлтты ұйыстыратын, елдікті орнықтыратын, мемлекет-тікті нығайтатын тегеурінді тетік ретінде анық-тайды. Осы көлемді еңбектің әдіснамалық негізі іспеттес бұл тарауда «шежіре», «көшпелі», «кәрі сөз» ұғымдары талданып, шежіренің тарихна-мамен арақатынасы айқындалып, Қазақ хандығы мен қазақ халқының құрамын құраған ру-тайпа-лар сипатталады. В.П. Юдиннен айырмашылығы, А. Сейдімбек жалпы түркі-моңғолдық тарихты

пайда болды (М.Ф. Вольтер), кейінірек дами келе ол тарихтың өзін ғана емес, тарихи танымның ерекшеліктерін де зерттеумен айналысып, тари-хи таным теориясы, тарихи гносеология немесе қазіргі тілмен айтқанда, *тарихи эпистемология* деп те атала бастады.

Историософия мен историологияның ара-қатынасы мейлінше күрделі сипатта екенін айта кету керек. Историология немесе өркениетті қоғамның тарихнамасы әрқашанда тарихи оқиғаларды сипаттаумен айналысып келді және әлі де солай. Тарих ғылымының бұл құрамдас бөлігін баяндаушы немесе *нарративті историо-логия* деп атауға болады. Кезінде нарративті историологиядан басқа тарихнама болмағанын айта кету керек және тарихшылар ең ары кет-кенде, тарихи оқиғалардың себебін ашумен ғана шектелді, ал тарихи үдерісті түсіндіру олардың зерттеу аймағынан тыс жатты. Сондықтан *тео-риялық историологияға* деген қажеттілік туды. Тарихтың жалпы тұжырымын теориялық исто-риологиядан, историософиядан немесе тарих философиясынан ғана іздестіруге болады.

Жалпы философиялық мәселелер нақты бір тарихи материалдарға сүйеніп шешілер бол-са, тарихи зерттеулердің өзінің де тамыры белгілі бір философиялық көзқарастарда жатыр. Фи-лософиялық көзқарастардың пайда болу хро-никасы ретінде де, оның дамуы мен құбылуы ретінде де көзге түсетін тарих философияның тарихын да өз бойына сіңіріп алады. Адамзат-тың тарихи даму үдерісімен тығыз байланыстағы философия тарихи мәліметтерге сәйкестігі арқылы да зерделене бастады. Қазақ халқы-ның да тарихын, оның тарихи философиясын зер-делегенде осы мәселелер ескерілуі керек. Ал мұның түпкі мақсаты өзіміздің төл тарихымыз-ды тереңірек танып, одан тағылым ала білу бо-лып саналады.

Қорыта айтқанда, Ақселеу Сланұлы Сейдімбектің әңгімеге арқау болған бұл моно-графиялық еңбегін қалың шөмеленің арасынан ине іздегендей ыжданаттылықты талап ететін дәстүрлі қазақ қоғамы мен оның ру-тайпалық жүйесін шежірелік әрі ғылыми тұрғыдан сипат-таған іргелі зерттеу жұмысы, еліміздің тарих және этнология ғылымдарына қосылған сүбелі үлес деп бағалауға болады. Бұл кітаптағы көтерілген қызықты да өзекті мәселелер осы тақырып төңірегіндегі одан ары терең зерттеу-лерге түрткі болары күмәнсіз. Қазақтың ауыз-ша тарихы, түптеп келгенде, әрбір тұлғаның, әрбір ұлт пен ұлыстың басқаға танылуы үшін, өзіндік бірегейлігі үшін өзіне тән даралығы бо-латынын түсінбей, түбірсіз маргиналдыққа әкелетін дүбара ойлаудан арылып, ұлттың та-биғи төлтумалығының діңгегін құрайтын тарихи өзіндік сананың сауығуына оң ықпалын тигізеді. Ал қаламы қарымды, қалың оқырман қауымға аты кең танымал осы бір ұлтжанды азаматтың шығармашылығына шабыт пен жетістік тілей отырып, одан болашақта да осындай ел мен халықтың игілігіне жарайтын туындыларды күтеміз.